

СПРАВЕДЛИВІСТЬ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ДОВІРИ ДО СУДУ І ПРАВА ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ УКРАЇНИ

JUSTICE AS A MEANS OF INCREASING TRUST IN THE COURT AND HUMAN RIGHTS IN THE CONTEXT OF UKRAINE'S EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES

Пукас А.Ю., суддя

Господарський суд м. Києва

orcid.org/0009-0005-2922-247X

У статті розглядається вплив заявлених українською державою євроінтеграційних цілей на забезпечення прав людини та підвищення довіри до суду. Центальною категорією у цьому процесі є поняття справедливості, зафіксоване у Європейській конвенції з прав людини 1950 року. Звертається увага на поняття справедливості, що вживається в цій Конвенції, зокрема в преамбулі та у статті 6 «Право на справедливий суд» і вказується на те, що таким способом в ній було визначено взаємозалежність та взаємозв'язок між справедливістю та правами людини. Саме практика ЄСПЛ, який діє на основі цієї конвенції, забезпечила довіру до нього з боку українських громадян, що підтверджується зростанням звернень до нього. Проте, в Україні на сьогодні спостерігається зростання переконаності у справедливості судів. Тому, у свою чергу, українська держава законодавчо закріпила обов'язковість виконання рішень ЄСПЛ. Це видно в законах «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» та «Про забезпечення права на справедливий суд». Таким чином в законодавстві України були поєднані одночасно її євроінтеграційні цілі та необхідність підвищення довіри до суду, що неможливо реалізувати без реальності такої категорії як справедливість. Методологія даного дослідження базується на застосуванні загальних методів і принципів, властивих для наукових досліджень (логічний метод, порівняльний метод, принцип об'єктивності). У висновках наголошується на тому, що несправедливість рішень в судах України є основою для низької довіри до судової системи, що і змушує громадян звертатися до ЄСПЛ. Відповідно, для української влади підвищення довіри до суду зумовлюється необхідністю завершення судової реформи, розпочатої у 2014 році, у відповідності до євроінтеграційних цілей, заявлених державою. Водночас, в процесі досягнення європейських стандартів у сфері права цілком очевидною є необхідність потреби підвищення довіри до судової системи України.

Ключові слова: справедливість, довіра до суду, права людини, Конституція України, євроінтеграційні процеси, Європейський Союз.

The article examines the impact of the European integration goals declared by the Ukrainian state on ensuring human rights and increasing trust in the court. The central category in this process is the concept of justice, enshrined in the European Convention on Human Rights of 1950. Attention is drawn to the concept of justice used in this Convention, in particular in the preamble and in Article 6 "Right to a fair trial" and indicates that in this way it defined the interdependence and relationship between justice and human rights. It is the practice of the ECHR, which operates on the basis of this convention, that has ensured trust in it from Ukrainian citizens, which is confirmed by the increase in appeals to it. However, in Ukraine today there is an increase in confidence in the fairness of the courts. Therefore, in turn, the Ukrainian state has legislated the mandatory implementation of the decisions of the ECHR. This is evident in the laws "On the implementation of decisions and the application of the practice of the European Court of Human Rights" and "On ensuring the right to a fair trial". Thus, the legislation of Ukraine simultaneously combined its European integration goals and the need to increase trust in the court, which cannot be realized without the reality of such a category as justice. The methodology of this study is based on the application of general methods and principles inherent in scientific research (logical method, comparative method, principle of objectivity). The conclusions emphasize that the injustice of decisions in the courts of Ukraine is the basis for low trust in the judicial system, which forces citizens to turn to the ECHR. Accordingly, for the Ukrainian authorities, increasing trust in the court is due to the need to complete the judicial reform that began in 2014, in accordance with the European integration goals declared by the state. At the same time, in the process of achieving European standards in the field of law, the need to increase trust in the judicial system of Ukraine is quite obvious.

Key words: justice, trust in the court, human rights, Constitution of Ukraine, European integration processes, European Union.

Постановка проблеми. Європейська інтеграція України від недавнього часу стала не лише формою взаємовідносин між нашою державою та Європейським Союзом, але й шляхом її подальшого розвитку. Разом з тим, цей процес зумовлюється не лише бажаннями української сторони доєднатися до європейської спільноти, а й необхідністю здійснити цілий ряд важливих реформ у політичній, економічній та правовій сферах. Основою ж всіх перетворень, які потрібно реалізувати в Україні, є безумовне та всеосяжне дотримання прав і свобод людини. Як відомо, саме від цієї позиції починалася сама ідея створення Європейського Союзу. Відтак євроінтеграційні процеси українського суспільства безпосередньо ставлять за мету продовження здійснення цілого ряду реформ, зокрема і в судовій системі, і центральним моментом для їх реалізації залишається саме дотримання прав людини. Разом з тим, одним з найважливіших етапів даного процесу є реалізація політики відновлення довіри до суду, що неможливо без впровадження не лише суто нормативних засобів, але й етичних норм.

Аналіз останніх досліджень. Питання довіри до суду та справедливості як елементу права в українському науковому та професійному середовищі є одним із обго-

ворюваних, особливо починаючи від початку реформування судової системи. На інтенсивність обговорення цих питань безперечно впливає і широкомасштабна програма євроінтеграції. На питання довіри до суду звертали свою увагу М. Кравченко [6], А. Пукас [8], О. Саленко [11], В. Сліпенюк [9], М. Стефанчук [12], Р. Стефанчук [12], О. Хотинська-Нор [11] та ін. Питання справедливості також висвітлювалося в дослідженнях М. Бурдоносової [1], Є. Глушенкова [2], С. Зленка [7], М. Курила [7] та ін. Разом з тим не можна не відзначити, що подібна тематика є актуальною і для сучасної зарубіжної наукової думки, проте огляд зарубіжних досліджень потребує окремого розгляду. Відзначимо, що зачеплені питання є надзвичайно широкими, тому у відзначених та інших публікаціях увага зосереджується їх авторами лише на окремих аспектах. Крім того, необхідно звернути також увагу на те, що питання справедливості та довіри до суду піднімаються фахівцями і в засобах масової інформації.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні зв'язку між справедливістю і забезпеченням прав людини в процесі реалізації євроінтеграційних процесів сучасної України та укріпленням довіри до суду.

Виклад основного матеріалу Європейська конвенція з прав людини (Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод) була схвалена країнами-учасниками Ради Європи 4 листопада 1950 року. З тих пір до цієї конвенції приєдналися практично всі країни європейського простору. Після її ратифікації Верховною Радою України 17 липня 1997 року, вона набула чинності і для України 11 вересня 1997 року [4]. Тому необхідно звернути увагу на поняття справедливості, що вживається в Конвенції, зокрема в преамбулі та у статті 6 «Право на справедливий суд». Таким способом уже в Конвенції було визначено взаємозалежність та взаємозв'язок між справедливістю та правами людини.

Відповідно до обраного у внутрішній та зовнішній політиці євроінтеграційного розвитку українського суспільства, закріпленого в Конституції та інших нормативно-правових актах, Україна як держава зобов'язалася дотримуватися всіх необхідних норм задля забезпечення прав людини на своїй території. У подальшому ці зобов'язання реалізовувалися через прийняття відповідних актів, пов'язаних адміністративних органів управління та органів судової влади.

В контексті змісту Конвенції 1950 року важливого моменту набувають не лише загальна спрямованість цього документу, але й кожне його положення та, навіть, виокремлена термінологія, що, в цілому, має визначальне значення як для роботи вітчизняного законодавця, так і для практичного втілення норм права.

Зокрема, необхідно звернути увагу на застосування в Конвенції терміну «справедливість», зміст і розуміння якого є безумовною передумовою реалізації прав людини і, що важливо, подальшого підвищення довіри до суду як наслідку цього процесу. Сучасний дослідник Є. Гуценков зазначає, що «Справедливість є основою права та одним із базових, основоположних правових принципів. Існування права без справедливості є доволі сумнівним. Оскільки закон, в якому нівелюється принцип справедливості, стає неправовим, деспотичним, свавільним приписом влади, він вивисує владу над людиною, робить людину засобом для досягнення вузьких державницьких цілей» [2, с. 83]. Виходячи із цієї думки, не можна не вказати, що політичний режим у такій державі в такому випадку перетворюється на антидемократичний, що, зрозуміло є несумісним із положеннями Конституції України.

В преамбулі зазначеної Конвенції зазначається: «... знову підтверджуючи свою глибоку віру в ті основоположні свободи, які становлять підвалини справедливості та миру в усьому світі і які найкращим чином забезпечуються, з одного боку, завдяки дієвій політичній демократії, а з іншого боку, завдяки спільному розумінню і додержанню прав людини, від яких вони залежать». Це положення важливе тим, що в ньому окреслюються загальні умови для існування справедливості не тільки як етичної, але й правової категорії. До них відносяться наявність дієвих демократичних принципів функціонування держави та дотримання і реалізація прав і свобод людини.

Найбільш повно питання справедливості розглядається у статті 6 «Право на справедливий суд». Там, зокрема, зауважується, що «Кожна має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків». І далі в цій статті розглядаються умови, на основі яких повинна бути забезпечена зазначене право на справедливість.

Згадується справедливість також і в розділі II «Європейський суд з прав людини» у статті 41 «Справедлива сатисфакція», де наголошується на тому, що цей суд «у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливую сатисфакцію».

Проголошені ЄСПЛ основи забезпечення справедливості і функціонування самої цієї установи за довготривалу практику набули достатньо високого рівня довіри з боку українських громадян. Хоч це і не було предметом соціологічних досліджень, тим не менше підтверджується

висновками правників на основі власної практики та аналізі звернень українських громадян щодо захисту їх прав і свобод.

Вартий уваги той факт, що кількість рішень проти України, винесених ЄСПЛ, невинно зростає. Якщо у 2019 році їх було тільки 66 [5], то у 2023 році – вже 130 [10]. Серед них було зафіксовано 7 порушень статті 2 Конвенції (в частині позбавлення права на життя та відсутності ефективного розслідування); 50 порушень статті 3 Конвенції (в частині відсутності ефективного розслідування та нелюдського, такого, що принижує гідність, поводження); 77 порушень статті 5 Конвенції (право на свободу та особисту недоторканність); 50 порушень статті 6 Конвенції (в частині права на справедливий суд та надмірної тривалості провадження); 13 порушень статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя); 5 порушень статті 10 Конвенції (свобода вираження поглядів); 1 порушення статті 11 Конвенції (свобода зібрань та об'єднань); 56 порушень статті 13 Конвенції (право на ефективний засіб правового захисту); 1 порушення статті 14 Конвенції (заборона дискримінації); 7 порушень статті 1 Додаткового протоколу (захист права власності); 2 інші порушення статей Конвенції [10].

Фахівцями фіксується суттєва різниця в українському суспільстві між довірою до суду ЄСПЛ та довірою до української судової влади. Зокрема на низькій довірі до українських судів за 2023 рік було наголошено у звіті Бюро з демократії, прав людини і праці Департаменту США [3]. У ньому стверджується що на це впливає залежність судів від політичного тиску та корупції. Що ж до довіри до ЄСПЛ, то колишній уповноважений від українського уряду у цій інституції Валерія Лутковська ще у 2020 році наголошувала, що «ми спостерігаємо велику довіру до Євросуду на тлі тотальної недовіри до національного правосуддя. З огляду на це, велика кількість звернень виглядає цілком виправданою» [5]. Водночас правозахисник Євген Захаров вважає, що «великий потік звернень до ЄСПЛ і його подальше зростання зумовлені масовим і системним порушенням Україною прав і свобод людини» [5].

Відштовхуючись від цієї інформації можемо стверджувати, що зростання звернень громадян України до ЄСПЛ свідчить про водночас і про зростання переконаності у відсутності справедливості. Відтак, це є і основою для зменшення довіри до суду.

Тому не випадково виконання рішень ЄСПЛ спочатку гарантувалося Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», а пізніше, з метою реформування судової системи ще й укріплювалося Законом України «Про забезпечення права на справедливий суд» від 12 лютого 2015 року

Висновки. Низька довіра до української судової системи, породжена наявністю несправедливих рішень і, відповідно, порушенням прав і свобод особистості, змушує громадян звертатися до ЄСПЛ. Звісно, низька ефективність українських судів зумовлюється не лише впливом політичних дій органів влади та наявністю корупції, але й суто організаційними умовами існування судів (зокрема, забезпеченістю висококваліфікованими кадрами). Відповідно, це накладає певні зобов'язання на українську владну систему по завершенню проведення судової реформи, початої ще у 2014 році. Це особливо важливо, оскільки успіх цього процесу є одним із визначальних факторів у досягненні євроінтеграційних цілей.

В процесі досягнення європейських стандартів у сфері права цілком очевидною є необхідність потреби підвищення довіри до судової системи України. Але це, у свою чергу, можливе лише внаслідок завершення судової реформи. Ефективність і справедливість судових рішень в такому випадку стане основою забезпечення прав і свобод громадян, а відтак і підвищення довіри до судової системи в цілому. Центральним же елементом у цьому процесі, який пов'яже між собою всі необхідні елементи є поняття справедливості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бурдоносова М. Генеза справедливості як основоположного принципу права. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 2. С. 4-7.
2. Гущенко Є. Феномен справедливості як правової цінності: науковий дискурс сучасного розуміння. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2024. №1. С. 79-84.
3. Довіра до судової влади залишається низькою, за винятком ВАКС, а правоохоронці проводили обшуки без санкції суду – Звіт Держдепу США щодо України. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/298997-doverie-k-sudebnoy-vlasti-ostaetsya-nizkim-za-isklyucheniem-vaks-a-pravookhraniteli-provodili-obyski-bez-sanktsii-suda-otchet-gosdepa-ssha-po-ukraine>
4. Європейська конвенція з прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004?find=1&text=справедлив#w1
5. Константінова Н. 95% скарг до ЄСПЛ від українців стосуються невиконання судових рішень. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/devianosto-piat-vidsotkiv-skarg-do-yevrosudu-vid-ukrainsiv-stosuyutsia-nevykonannia-sudovyh-rishen/30962110.html>
6. Кравченко М. Легітимність як одна з ознак судової влади. *Європейські орієнтири розвитку України: нові виміри у воєнний час. Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 16 трав. 2025 р.)*. Одеса: Фенікс, 2025. Т. 1. С. 357-359.
7. Курило М., Зленко С. Справедливість як принцип цивільного судочинства: теоретичні погляди та практична потреба. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. №2. С. 102-107.
8. Пукас А. Громадянське суспільство і довіра до суду: зв'язок і взаємозалежність. *Успіхи і досягнення у науці*. 2025. №4. С. 209-217.
9. Сліпенюк В. Довіра до правосуддя як складова системи національної безпеки України. *Право та державне управління*. 2023. №4. С. 26-32.
10. У 2023 році ЄСПЛ постановив 130 рішень у справах проти України: про що ці справи. URL: <https://jur-gazeta.com/dumka-eksperta/-u-2023-roci-espl-postanoviv-130-rishen-u-spravah-proti-ukrayini-pro-shcho-ci-spravi.html>
11. Хотинська-Нор О., Саленко О. Феномен довіри та легітимність судової влади: національні позиції vs міжнародні стандарти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. №1. С. 671-675.
12. Stefanchuk M., Hladun O., Stefanchuk R. Establishing Trust in the Court in Ukraine as a Strategic Task for Judicial Reform. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2021. №3. 101-116.

Дата першого надходження рукопису до видання: 23.10.2025
 Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 14.11.2025
 Дата публікації: 28.11.2025